

YUKARI ÇORUH VE KELKİT VADİSİNİN İSLAMLAŞMASINA ÖNCÜLÜK EDEN TÜRK DERVİŞLERİ

Mehmet FATSA*

Özet

Yukarı Çoruh ve Kelkit Vadisinin İslamlaşmasına Öncülük Eden Türk Dervişleri

Anadolu ve Balkan yarımadalarının İslam dini ile tanışmasını sağlayan; çoğu *emir*, *bey*, *melik* ve *sultan* gibi liderlik ifade eden unvanlar ile kayıtlara geçmiş Türk dervişlerinin Çoruh ve Kelkit vâdisinde oynadıkları kolonizasyon rolünü bu makalemizde ele almaya çalıştık. Vergi defterleri ve vakıf kayıtlarında adı, kurdukları zaviyeler ile zikredilen bu ilk dönem Anadolu Erenlerinden on dördü hakkında esaslı bilgilere yer verilmiştir. Ancak bu yörede ilk beylikler, Akkoyunlular, Selçuklular ve daha sonra Osmanlılar tarafından vakıflar tahsis edilerek desteklenmiş 45'in üzerinde zaviyeden söz etmek mümkündür. Gayrimüslimlerin sayıca azımsanamayacak miktarda olduğu Çoruh-Kelkit vâdisindeki köy ve kasabalarda, söz konusu bu zaviyelerin İslamlaşma-Türkleşme sürecinde etkin kurumlar oldukları anlaşılmaktadır. Bunlardan ön planda olanlarından bazıları Şeyh Hayran, Emir Ahmet Zengâni, Hoca Yakut, Sultan Fakra, Seyyid Salih, Şehit Osman ve Haydârihâne zaviyeleri şeklinde zikredilebilir. Bahsi geçen bu kurumlar, modern hayatın oldukça uzağında kalan, ancak dönemin şartlarında toplumsal yaşamın vaz geçilmez ortak üniteleri olan ibadethaneler, yollar, köprüler, imarethaneler ve değirmenler gibi faaliyet alanlarını idare etmiş ve devlet otoritesinin ulaşma zorluğu çektiği kırsal alanlarda nizam ve intizamı sağlamışlardır.

Anahtar kelimeler: Zaviyeler, Çoruh-Kelkit Vâdisi, Emir Ahmet, Şeyh Hayran, Hoca Yakut, Şehit Osman, Hayderihâne, Seyyid Salih.

Abstract

Turkish dervishes which are working on colonization at Coruh and Kelkit dale

In this paper we studied on Turkish dervishes which are working on colonization at Çoruh and Kelkit dale. Also these dervishes who are recorded with *emir*, *bey*, *melik* and *sultan* appellation, worked on propagate islam on Anatolia and Balkans peninsula. We give exhaustive information about fourteen Anatolia's *eren* at first period which are recorded with their small dervish lodge on tax and foundation records. But in this zone more than 45 small dervish lodges stand by first sultantes, Akkoyunlular, Seljuq and then Ottomans. These small dervish lodges most effective organization for convert to Islam and be turkized on Çoruh-Kelkit dale's villages and burgs which has a lot of non-muslim people. Some of these small dervish lodges are Şeyh Hayran, Emir Ahmet Zengâni, Hoca Yakut, Sultan Fakra, Seyyid Salih, Şehit Osman and Haydârihâne. These organizations are much far from modern life but, these lodges control worships, ways, bridges, alms houses, mills, etc. which are very important at that time. These lodges adjustment and neatness at rural areas which are far from nation authority.

Key words: Small Dervish Lodges, Çoruh-Kelkit Dale, Emir Ahmet, Şeyh Hayran, Hoca Yakut, Şehit Osman, Hayderihâne, Seyyid Salih.

* Araştırmacı-Yazar

Giriş

Çoruh-Kelkit vâdisi, Türklerin Anadolu'da ilk meskûn olduğu yerlerdendir. Malazgirt Meydan Savaşı'ndan sonra yöre, Erzurum çevresine de hükmeden Saltukluların egemenliği altına girmiş, 1202'de Anadolu Selçuklu devletinin bu beyliği yıkmasıyla Selçuklu idaresi kurulmuştur. Selçuklu hâkimiyetinin zayıflaması üzerine Akkoyunlu ve Kadı Burhâneddin Ahmet devletleri arasında burası sıkça el değiştirmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Trabzon valiliği sırasında Safavî baskısına maruz kalan bölge, İran Seferi'nde alınarak, Erzincan ile birlikte Trabzon sancakbeyi Bıyıklı Mehmet Beye bağlanmış, daha sonra da *Liva-i Bayburt* adıyla müstakil sancak haline getirilmiştir. Sancak içinde konumuz açısından incelemeye değer iki önemli merkez bulunmaktadır: Bayburt ve Gümüşhane.

Osmanlı yönetimine girdikten sonra, daha çok da Kanunî döneminde Gümüşhane kasabası bayındırlık faaliyetlerine şahit olmuştur. Nitekim bu süreçte Süleymaniye Câmii etrafında kurulan mahalle Gümüşhane şehrinin yeni şeklini oluşturmuştur. Ve yeni şehir bu oluşum etrafında gelişme göstermiş, eski şehrin bulunduğu Canca giderek sönükleşmeye başlamıştır.¹

Bayburt, Tebriz-Trabzon İpekyolu üzerinde kurulduğu için Selçuklu döneminde ticârî açıdan çok gelişmiştir. Cenevizliler, Venedikliler ve başka tüccar kavimlerin kervanlarının konakladığı bir menzil noktası olmuştur. Bu nedenle yollar üzerinde imar, imâret ve irşat faaliyetlerini yürüten çok sayıda zaviye tesis edilmiştir. Özellikle İlhanlılar döneminde şehir merkezi kültür bakımından da önem kazanmıştır. İlhanlıların Erzurum valisi Hoca Yakut, vilayet merkezinde kurduğu medresenin benzerini *Yakutiye* adıyla burada tesis etmiş; yine İlhanlıların umumî valilerinden Fahreddin Emir Mahmut da *Mahmudiye* medresesini inşa etmiştir. Bu medreselerden, bazılarında aşağıda ele aldığımız önemli şahsiyetler yetişmiştir. Osmanlı dönemine ait vakıf kayıtlarından Mevlîlik ve Ahîlik teşkilatlarının da, on yıllarca burada aktif olduğunu görmek mümkündür. Bahse konu medreselerden Bayburtlu Ahî Ahmet Zenganî, Kadı Mahmut, Bekir Çelebi, Şeyh Hayran, Şeyh Veysel, Şeyh Haydar, Seyyid Yakup ve Ekmeleddin Bayburtî² gibi önemli şahsiyetler yetişmiştir³.

1 M. Tuncel, 1988, 14/ 273-275.

2 XIV.yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Ekmeleddin Muhammed'in kayıtlara girmiş on bir adete eseri bulunmaktadır. Bunlar: *Înâye-Şerhü'l-Hidaye*, *Et-Takrie-i Şerhü'l Usul-ü Pezdevî*, *El Envâr Şerhü'l-Menâü'l Envâr*, *Şerhü'l-Elfiye İbn-i Mutî fi'n-Nahvî*, *Şerhü'l Tellüsü'l-Meânî*, *Şerhü'l Muhtasar ibni Hacı mine'l-Usûl*, *Şerhü'l Siraciye Mine'l Ferâiz*, *Mukaddimet'ül-Ferâiz*, *Şerh-i*

XVI. yüzyılın ilk yarısında Karadeniz Bölgesi'nin idari ve mâli durumu hakkında en sağlıklı bilgilere 1530 tarihli muhasebe defterinde rastlanır. Sancak esasına göre yapılmış olan bu defterdeki kayıtlara göre Doğu Karadeniz Bölgesi bu günkü sınırlarıyla tam olarak örtüşmese de Trabzon livası, Bayburt livası ve Karahisar-ı şarki livası bu alana denk gelmektedir. Bayburt livası, merkez (nefs) kazadan ayrı olarak Kelkit, Koğans, İspir, Tercan ve Şoğayn kazalarından oluşmaktadır. Vergi defterlerinden Bayburt kaza merkezinde on mahalle bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlar Kadioğlu, Ciğersin, Câmi-i Kebir, Şeyh Hayran, Ferruhşad, Bey Mescidi, Akkünbet, Şingah, Orta, Taş ve Tuzcuzâde mahalleleridir.

Bu mahalleler içinde bir kısmı tahrip edilmiş, sağlam kalmamış da olsa çok sayıda tarihî eser bulunmaktadır. Bu eserler arasında Şeyh Veysel Câmii, Feracullah Mescidi, Bekir Çelebi Mescidi, Gâzi Mahmut Mescidi, Ahî Ahmet Zengânî Mescidi ve Zaviyesi, Câmi-i Kebir, Kadızâde Mescidi, Hoca Ali Mescidi, Hasaniye Mescidi, Şeyh Hayran Zaviyesi ve Mescidi, Şingâh Mescidi, Haydarîhâne Zaviyesi, Hoca Yakut (Yakutiye), Sultan Fakra/Fakih ve Seyyid Salih Zaviyeleri yer almaktadır⁴.

Bayburt merkez kazada 1530 tarihi itibarıyla bir hankâh (tekke) ve 33 de zaviyenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Merkez kaza kapsamında 203 köy, bir kale, 49 mezra, 61 çiftlik, üç büyük medrese, iki muallim-hâne, iki kervansaray ve 200 dükkân; ayrıca iki dizdar (kale komutanı), bir kethüdâ, 295 merdan (kale muhafızı), 176 sipahi, 225 sipahi-zâdegân (bey oğlu), 4979 vergiden muaf olan, 1961 Müslüman ve 3018 gebranın (gayrimüslim) bulunduğu ifade edilmiştir. Yüzyılın sonlarında kazada 186 köyde 110 cami ve mescit, elli bir kilise, seksen üç medrese ve otuz dört sıbyan mektebi tespit edilmiştir. Şehir merkezinde 1530 yılı itibarıyla altı zaviye tespiti yapılmıştır. Gayrimüslimlerin sayıca üstün

Tecrid-i Nasr-ı Tûsî, Hâşiye-i Keşşâf, Şerhü'l- Meşârik-i Şerif. bk. Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1975, c. 1, s. 305

3 1531-1540 yılları arasında yapılan vakıf kayıtlarında Kadı yetiştirmek için kurulduğu anlaşılan Muallimhâne'de Mevlânâ Mahmut; Yakutiye Medresesinde Mevlânâ Pir Ahmet, Mahmudiye Medresesinde ise Mevlânâ Seydi Ali ; şehirde bulunan diğer iki medresede ise Mevlânâ İsmail, Mevlânâ Ahmet adlı dört müderris görevli gösterilmiştir. bk. TTD. 199, s. 60-62; İsmet Miroğlu, *Bayburt Sancağı*, Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul 1975, s. 125

4 XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde bu kurumların akçe cinsinden gelir durumları şöyle verilebilir: Muallimhâne 720, Yakutiye Medresesi 7056, Mahmudiye Medresesi 4280, Câmi-i Kebir 9892, Şeyh Veysel Câmi 4320, Hoca Ali Mescidi 1722, Sinkâh Mescidi 540, Bekir Çelebi Mescidi 748, Feracullah 224, Ahi Emir Ahmet Mescidi 835, Şeyh Hayran Mescidi 217. bk. TTD. 199, s.55-62; 387, s. 835-836.

olduğu kasabada bu zaviyelerin İslamlaşma-Türkleşme sürecinde en etkin kurumlar oldukları anlaşılmaktadır. Bahse konu bu kurumlar Şeyh Hayran, Âhî Emir Ahmet Zengânî, Hoca Yakutiye, Sultan Fakra/Fakih, Seyyid Salih, Şehit Osman ve Haydârihâne zaviye ve hankâhlarıdır⁵. Söz konusu kurumların 1530/40 yılı itibariyle gelirleri şöyledir:

No	Zaviyenin Adı	1530-1540'da Zaviyedârlar	Müştemilatı	Geliri
1	Âhî Emir Ahmet Zengânî	Âhî Mehmet (evlâd-ı vâkıf)	Mescit	6868
2	Sultan Fakra/Sultan Fakih	Şeyh Mehmet-Şeyh Ahmet	-	2221
3	Haydarîhâne	Seyyid Hüseyin	-	3743
4	Seyyid Salih	Seydî İbrahim	-	4110
5	Şehit Osman	Mevlânâ Abdullah	-	720
6	Hoca Yakut Hanigâhı (Tekke)	Mevlânâ Yakup	Medrese	1326
7	Şeyh Hayran	Şeyh Hayran	Mescit-Medrese	750

Tablo: 1530-1540 Yılları Arasında Bayburt Kasabasında Zaviyeler

Bayburt sancağı kapsamındaki zaviye sayısı ise bundan biraz daha fazladır. Bizim tespitlerimize göre bu rakam 45'in biraz üzerindedir. Bu zaviyelerden en önemli olanları Melik Halil, Derviş Hüseyin, Selçukşah Hatun, Şah Hatun, Derviş Kılıç, Derviş Evliya, Şeyh Hayran, Şeyh Abdi, Derviş Âşık, Şeyh Karakoç, Hacı Derviş ve Şehit Osman zaviyeleridir. Vergi defterinde adı geçen bu zaviyelerin bazılarında bir köyün vergi gelirleri, bazılarında ise birden fazla köy, mezra, çiftlik gibi yerlerin gelirleri vakfedilmiştir. Bayburt kaza merkezinde, yani kasabada kurulmuş olan zaviyelere kırsaldan yer tahsis edilmenin yanında dükkân ve hamam gibi kurumların kira ve sair gelirlerinin, Osmanlı idaresince ayrıldığı anlaşılmaktadır.

Bahse konu bu zaviyelerden bazılarının müştemilatında medrese olduğunu defterlerde geçen ifadelerden çıkarmak mümkündür. Nitekim Bayburt kasabasında kurulmuş olan Şeyh Hayran Zaviyesi içinde bir de medresenin faaliyet gösterdiği ve Şeyh Hayran'ın aynı zamanda burada müderris olduğu ifade

5 BOA,TTD. 387, s. 826; 199, s. 59-67; DİA, c. 5, s. 226-227; İA, c. 2, s. 365-366

edilmiştir.⁶ Zâviyelerin bazıları umumî yolların kavşak noktalarında menzil-hâne görevi üstlenmiş, çevre köylerden gelen ahalinin Cuma namazı kılmak için toplandıkları bir merkezde tesis edilmiştir.

Mesela Şiran'a bağlı Kavakpınar (Kartam) köyündeki Şeyh Hüseyin Zaviyesi böylesi bir fonksiyon icra etmektedir. Bu köyden geçen umumî yolda bir menzil-hâne, câmi ve iki taşlı değirmen kurularak yolculara, çevre köylerden gelen sürü sahiplerine ve çeşitli kafilelere hizmet verilmiştir. Bu yönüyle Cuma namazını eda etmek için toplanan köylülerin yanlarında getirdikleri hayvanlarını veya ürettikleri çeşitli ürünlerini takas ettikleri bir Türkmen pazarının da oluşturulduğunu düşünmek mümkündür. Şimdi bu idâri ünite içinde faaliyet göstererek yörenin Müslümanlaşmasına öncülük etmiş, daha sonraki zamanlarda da taşra idaresinin bir parçası olmuş bahse konu zaviyeleri ve onların bânîlerini/kurucularını, vergi defterlerindeki kayıtlara bakarak ele almaya çalışalım:

1. Ahî Emir Ahmet Zengânî Zaviyesi (Bayburt Kasabası)

Bayburt'ta eski şehir mezarlığı içindeki kümbette yatmakta olan Emir Ahmet Zengânî, Mahmudiye Medresesi'nde⁷ eğitim görmüş ve sonra da aynı medresede hocalık yapmış devrin önemli bir din bilginidir. Onun aynı zamanda lider bir Âhi dervişi olduğu da bilinmektedir. Mezarının üzerine inşa olunmuş kümbetin tarihi 1345'dir. Kümbetin 1692'de esaslı bir bakım gördüğü tespit edilmiştir.⁸

Bu zaviyenin Bayburt kazası merkezinde olduğu vergi-nüfus kaydındaki ifadelerden anlaşılmaktadır. 1530 tarihli muhasebe kayıtlarında zaviyenin 6.868

6 TTD, 387, 857.

7 Mahmudiye Medresesi, İlhanlı hükümdarı Olcaytu Hüdâbende zamanında (1304-1316), Ulu câmii bitişinde inşa edilmiştir. Eserin bânisi İlhanlı valilerinden Fahreddin Emir Mahmut'tur. Kitabesinden 1308 yılında tamamlandığı anlaşılmaktadır. İncelediğimiz dönemde bu medresenin 4.680 akçe gelirinin bulunduğu; şehirde 11 dükkan ve Varicna köyünün malikâne hissesinin ¼'ünün, Danişmendlerkendi köyünün mâlikâne hissesinin tamamının ve Mahaçur köyünün mâlikâne hissesinin ¼'nün bu miktarı teşkil ettiği anlaşılmaktadır. 4.680 akçenin eğitim öğretim ve tamirat ve tevliyet için ayrıldığı ifade edilir. bk. İsmet Miroğlu, *age*, s. 128.

8 Yörede anlatıldığına göre, Ahmet Zengânî bir gün imâretine gidip burada kaynamakta olan süt kazanından bir maşrapa süt alıp içmek istemiş, ancak yanında bulunan köpeği bir hamlede kazana atlayıp kazanı devirmiş. Devrilen kazanın dibinde ölü bir yılan olduğu ve sütün de zehirli olduğu köpeğin sadakati sayesinde anlaşılmış ve öğrenciler ile Ahmet Zengânî ölmekten kurtulmuş. Sadri Karakoyunlu, *Bayburt Tarihi*, Ankara 1990, s. 117.

akçe vakıf gelirinin olduğu ifade edilmektedir.⁹ XIV. yüzyılın ikinci yarısında bölgeyi gezmiş olan İbni Battuda Gümüşhâne'den bahsederken "Gümüş'de Ahî Mecdeddin zaviyesine misafir olarak üç gün ziyafetinde bulunduk. Bu zât da bize diğerleri gibi (misâfirperver) davrandı" şeklinde kısa bir bilgi sunmaktadır. Ayrıca Erzincan'da Ahi Nizameddin, Erzurum'da da yüz yaşını aşmış Ahî Duman adlı Türk dervişinin zaviyesinde misâfir olduğunu nakleder. Bu bilgiler bölgede Âhiliğin etkisini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.¹⁰ Bu Âhî dervişinin Bayburt kasabasında kurduğu külliye içinde mescit, medrese ve zaviyenin yüzyıllarca, çevreden gelenlere hizmet verdiği anlaşılmaktadır.¹¹

Âhî Emir Ahmet Zengânî zaviyesi ve mescidi ile ilgili önemli ayrıntılara 1531-1540 arasında tamamlanmış olan vakıf defterinde de rastlanmaktadır. Konuyla ilgili kaydın ilk kısmında yer alan "Zaviye-i Âhî Emir Ahmet Zengânî, der şehri-i mezbûre, meşihat der tasarruf u Âhî Mehmet ez evlâd-ı o, bâ-berât"¹² ifadesi, zaviyenin kasaba içinde kurulduğunu ve bu tarihte sultan beratıyla zaviyedâr nasb edilmiş olan Âhî Mehmet'in kurucu şeyhin ahfadından biri olduğunu anlatmaktadır. Aynı kayıta bahse konu zaviyeye dört köy ile birer mezra, çiftlik, değirmen ve kasaba merkezinde dükkân kirasının gelir yazıldığını anlatmaktadır. Ayrıca Ahî Ahmet'in adıyla kasaba merkezinde bir de mescitten bahsedilmekte ve mescidin giderlerini karşılamak üzere 835 akçelik gelirin vakfedildiği belirtilmektedir.

Zaviyenin giderlerini karşılamak üzere bazı köy, mezra ve kasaba içinde dükkân kira gelirlerinin tamamının veya bir kısmının akar kaydedildiği görülmektedir. Nitekim 1530 tarihli Muhasebe Defterinde yer alan kayıtlar bunu doğrular niteliktedir: Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu defterde üç yerde Ahî Ahmet Zengânî zaviyesinden bahsetmektedir. Bunlardan 829. sayfada yer alan birinci kayıt şöyledir:

"Karye-i Varicna, tâbi-i mezbûr, mâlikâne, vakf-ı zaviye-i Âhî Emir Ahmet Zengânî ve Hacı oğlu / Müslim hâne 2, mücerret 2; Gebran hâne 34, mücerret 26, hâsıl 9022"

Bu kayda göre merkez kazaya bağlı Varicna köyünde toplam 36 hâne meskündür. Bu hânelerden sadece ikisi Müslüman, diğerleri gayrimüslimdir. Muhtemeldir ki bu zaviyenin faaliyeti nedeni ile iki hâne ihtidâ etmiş veya buraya

9 TTD. 387, s. 835.

10 İbni Battuda, 2006, s. 215.

11 İsmet Miroğlu, "Bayburt", *DİA*, c. 5, s. 227

12 BOA,TTD. 199, s. 66; 387, s. 835-836

dışarıdan göç gelmiştir. Köyde 28 kişi de yetişkin bekâr erkek anlamında *mücerret* kaydedilmiştir. Yine ikisi Müslüman, 26'sı ise gayrimüslim kişilerdir. Köyün adından da anlaşılacağı gibi burası bir Türkmen yerleşimi değildir. Köyün yıllık 9022 akçelik vergi gelirlerinden bir kısmı (mâlikâne gelirlerinin $\frac{3}{4}$ hissesi) söz konusu zaviyeye gelir yazılmıştır. Aynı köydeki bir değirmen ve bir çiftliğin varidatı da zaviyeye gelir kaydedilmiştir. Yine aynı defterin 832.sayfasında yer alan bir başka kayıta şöyle denilmektedir:

“Mezra-i Avanis, tâbi-i mezbûr, nısf-ı mâlikâne, vakf-ı zaviye-i Âhî Emir Ahmet Zengânî/ Gebran hâne 12, mücerret 8; Müslim hâne 4, hâsıl 2164”

Bu kısa kayıttan da anlaşıldığına göre yine merkez kazaya bağlı Avanis (veya İvanis) mezrasında 16 hâne oturmaktadır. Bu hânelerden 12'si gayrimüslim, dördü Müslüman'dır. Ayrıca gayrimüslim ahali içinde 8 kişi de yetişkin ve iş gücü olma çağına gelmiş yani üretici olup vergi mükellefi olmuş gayrimüslim daha vardır. Öyle anlaşılmaktadır ki burada da bir ihtidâ söz konusudur. Köyün mâlikâne gelirlerinin yarısı söz konusu zaviyeye gelir (akar) kaydedilmiştir. Şüphesiz Ahî Ahmet Zengânî Zaviyesi'nin tüm gelirleri bunlardan ibâret değildir. Nitekim Kılağuz köyünün $\frac{1}{2}$ hububat hissesi; Kaliskavar $\frac{3}{4}$ hububat hissesi ve Berna köyüne bağlı Keskü mezrasının malikâne hissesi, başka gelir grubu olarak tespit edilmiştir. Ayrıca vergi defterinde kaza dâhilindeki tüm vakıf kayıtlarının bulunduğu kısımda, Ahî Ahmet Zengânî Zaviyesine köy, mezra ve dükkân kirası olmak üzere toplam 6.868 akçe gelir kaydı yapıldığı belirtilmiştir. Bu miktarın yevmi (günlük) üç akçesi zaviye şeyhine, bir akçesi cüz-hana tahsis edilmiş, geri kalanı da imâret hizmetine ayrılmıştır.¹³

Emir Ahmet Zengânî'nin kimliği ve kişisel durumu hakkında henüz mev-suk bilgilere ulaşabilmiş değiliz. Ancak onun yöreyi fethe katılan ve merhum Ömer Lütfi Barkan'ın tabiriyle *kolonizatör* Türk dervişlerinden biri ve meşrebini de Âhîlik olduğu, *emir* ve *âhî* imlâsıyla anılmış olmasından anlaşılmaktadır. İbni Battuda ondan bahsetmemektedir. Ancak yörede etkinliğini sürdüren çok sayıda Ahî dervişinden biri olarak, ünlü seyyahın yöreyi gezdiği zaman diliminden hayli sonra yaşadığı anlaşılmaktadır. Vergi defterlerinde adı geçen **Ahî Pîr Mahmut** Zaviyesinin de bu kurum ile ilişkisi üzerinde durulabilir

13 TTD. 387, s. 835, 868.

2. Haydarîhâne Zaviyesi (Bayburt Kasabası)

Bayburt kasabasının Müslümanlaşma aşamasına katkı sağlayan kurumlardan birinin de defterlerde *Haydarîhâne* imlâsıyla anılan zaviye olduğu anlaşılmaktadır. 1531-1540 tarihleri arası vakıf kayıtlarını muhtevî defterde *şehr-i mezbûrede Seyyid Hüseyin* tasarrufunda olan bu zaviyeye üç köyün mâlikâne gelirleri ile bir değirmen ve Bayburt kasabasında 12 adet dükkân kirası vakfedilmiş görünmektedir. Söz konusu bu zaviyenin vakfına konu olan köylerden İşbonos'un mâlikâne gelirlerinin $\frac{1}{4}$ 'ü; gayrimüslim ve Müslümanların karışık yaşadığı Malansa (Aydıncık) köyünün malikâne hissesinin yarısı, yine bu köydeki bir değirmenin varidatı olmak üzere 3.743 akçe gelir temin edildiği anlaşılmaktadır. Bu miktarın günlük iki akçesi zaviye şeyhliğine, kalanı ise imâret giderlerine ayrılmıştır.¹⁴

3. Şeyh Hayran Zaviyesi (Bayburt Kasabası)

Bayburt kasabası içinde Şeyh Hayran tarafından kurulduğu anlaşılan bir mahalle söz konusudur. Onun adıyla anılan bu mahalle, 1530'da gayrimüslim nüfus yoktur. Tamamen Müslüman ahalinin meskûn olduğu Şeyh Hayran Mahallesi XVI. yüzyılın başlarında kurulmuş olmalıdır ki bu tarihte toplam 17 hânedan ibarettir. Ayrıca üç muaf, bir imam ve on altı kişi de yetişkin bekâr erkek anlamında *mücerret* kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan anlaşılmaktadır ki, Şeyh Hayran bahse konu tarihe yakın bir zamanda meşrebine mensup veya kabilesinden kişiler ile gelip burada yerleşmiş, bir câmi ve bir de zaviye tesis ederek şehrin İslamlaşma sürecini başlatanlardan biri olmuştur. Şeyh Hayran ve çevresinde yer alan bir kısım derviş topluluğu tarafından kurulmuş mahalle yine onun adıyla anılan mescit ve zaviyeden oluşan küçük bir külliye etrafında şekillenmiştir.

Yine Bayburt kazası kapsamında yazılmış köylerden biri olan *karye-i Aruzke*'nin ikisi Müslim, beşi gayrimüslim toplam yedi hâne olan vergi mükelleflerinden alınan 1900 akçenin de bu zaviyeye gelir kaydedildiği anlaşılmaktadır.¹⁵ Bu köyün şimdiki ismi Gökpınar'dır. Gayrimüslimler ile Müslümanların bir arada yaşıyor olmaları, o günkü hoş görü ortamını göstermesi bakımından kayda değer bir husustur.

14 TTD 387, s. 830-834; 199, s. 67; İ. Miroğlu, 1975, 129

15 TTD. 387, s. 832; 199, s. 69.

4. Abdulvahhab Gâzi Zaviyesi (Bayburt Kazası/ Tutizâr / Erenliler)

XVII. yüzyılda yaşamış olan Evliya Çelebi, Abdulvahhab Gâzi türbesi için, *Dudular Dağı* denilen yerde lâlelikler içinde, herkesin ziyaretgâhı kutsal bir mekân olarak ifade eder.¹⁶ Yunus Emre ve daha başka tarihi şahsiyetlerde gördüğümüz bir özelliğe Abdulvahhab Gâzi’de de rastlıyoruz. Abbasiler döneminde Anadolu’nun fethi için görevlendirilmiş Battal Gâzi gibi onunda gaza faaliyetinde bulunduğu, Sivas’tan Erzurum’a uzanan coğrafyada faal olduğu ifade edilmektedir. Bu yüzden Sivas’ta ve Bayburt’ta iki ayrı türbesi bulunmaktadır.¹⁷ Onun adını taşıyan söz konusu zaviyenin sonradan kurulup bir saygı ifadesi olarak ona izâfe edilme ihtimali üzerinde durulabileceği gibi, bizzat onun bir uç gâzisi olarak emri altındaki dervişlerden birine de zaviye tesis ettirdiği de düşünülebilir. 1899 tarihli Erzurum Vilayeti Sâlnâmesinde bu zât için “nefs-i Bayburt’ta kübâr ve sahabe-i nebeviye’den Abdülvahhab Gâzi” şeklinde bahsedilmektedir. Bu kaydı doğru kabul edecek olursak, onun sahabeden biri olarak Abbasilerden de önce İslâm dinini yaymak için buralara gelmiş olabileceğini düşünebiliriz.

Abdulvahhab Gâzi Zaviyesi hakkında ulaşabildiğimiz en eski bilgiler, 1530 tarihli Muhasebe Defteri’nde yer alır. Bayburt kazasına bağlı Tutizâr (Duduzar/Erenliler) köyünün 774 akçe tutan tüm şer’i ve örfî vergileri ile 550 akçe tutan ve yine bu köyde bulunan bir çiftliğin gelirleri zaviye vakfına gelir kaydedilmiştir. Bu tarihte Tutizâr köyünde on bir nefer hâne (evli) ve on bir kişi de yetişkin bekâr erkek kaydedilmiştir.¹⁸

1530-1540 yılları arasında yapılmış vakıf kayıtları, köy sakinleriyle söz konusu bu zaviyede görevli olanlar hakkında önemli ayrıntılar sunmaktadır. Konuyla ilgili kaydın bir kısmında “Zaviye-i Abdulvahhab Gâzi, der karye-i Tutizâr, meşihat der tasarruf-u Abdurrezzak veled-i Şeyh Mehmet bâ-berât” denilerek, köyde meskûn olan Şeyh Mehmet oğlu Abdurrezzak adlı kişinin Sultan beratıyla zaviye hizmetini sürdürdüğü, şeyhlik görevine karşılık da örfî ve şer’î vergilerden muaf tutulduğu ifade edilmiştir. Bu kaydın altında köyde, On üç hâne ve on dört yetişkin erkek kaydı yapılmıştır. Gayrimüslim kaydının olmaması bu köyün Abdulvahhab Gâzi liderliğindeki alperen/derviş grubu tarafından kurulmuş olabileceği kanaatine imkân sağlamaktadır. Köyde mes-

16 E.Çelebi, 1993, s. 647.

17 Karakoyunlu, 1990, s. 123.

18 TTD. 387, s. 836.

kûn olanlar arasında Şeyh Mehmet oğlu Mihmad, Şeyh Mehmet oğlu Şahkulu, Mihmad oğlu Hüseyin ve Çoban oğlu Mahmut adlı dört kişi için *zaviyedâr-zâde* imlâsına yer verilmesi, bu tarihte zaviyedâr olanlar hakkında bir fikir vermektedir. Ayrıca Pir Ahmet oğlu Mevlânâ Ali ve Şeyh Murat adlı iki kişinin varlığı da dikkat çekmektedir.¹⁹

5. Şeyh Hüseyin Zaviyesi (Kartam/Kavakpınar/Şıryan/Şıran-Gümüşhâne)

1530'da Karahisar-ı şarki kazası içinde yazılmış olan Kartam köyünde Şeyh Hüseyin zaviyesinin bulunduğu ve köyün 1060 akçe tutan vergisinin bu zaviyeye gelir yazıldığı ifade edilmektedir. Ancak köyde kaç vergi mükellefinin yaşadığı belli değildir. 1569 tarihinde tamamlanmış olan kayıtlar mufassal olduğu için, konu daha fazla açıklık kazanmaktadır. Buna göre şöyle denilmektedir:

“Vakf-ı zaviye-i Şeyh Hüseyin, der tasarruf-u Derviş Aynî.Mezkûr karye gâyetle memerri-i nâs ve menzilgâh olmağın avarız-ı divâniye ve tekâlîf-i örfiyeden emin olmaları defter-i cedide kayıt olundu.”²⁰

Bu ifadeler, Şeyh Hüseyin Zaviyesi'nin eskiden kurulduğunu, 1569 yılında zaviyedâr kişinin Derviş Aynî olduğunu, zaviyenin kurulduğu mekânın umumî bir yol üzerinde menzil niteliği taşıdığını ve bu yüzden gelip-geçenlerin (âyende ve revende) yedirilip yatırılabilen mekânlara sahip olduğunu göstermektedir. Halkının tamamının Müslüman olduğu bu köyde 1569'da 14 hâne mevcuttur. Ayrıca yetişkin bekâr erkek anlamında 37 mücerret ile bir imam-hatip kaydı yapılmıştır. Bir derviş köyü olan bu mahalde arpa, tütün, keten, bal üretildiği ve zaviyeye tahsis edilmiş yıllık vergi miktarının ise 1569'da 2.694 akçe kadar olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan bu tarihte köyde iki değirmen işletmesinin varlığından da bahsedilmektedir.²¹ İki değirmen, bir câmî ve zaviye bünyesinde bir menzil hânenin varlığı köyün merkezi niteliğini ortaya koymaktadır.

Aynı nahiye içinde bulunan Karye-i Hozman-bâlâ denilen yedi hâneli bir küçük köyde, iki kişiden zaviyedâr-zâde imlâsıyla bahsedilmekte ve baba adı okunamayan Hüdâverdi adlı kişinin sultan beratıyla vakıf yerleri tasarruf ettiği ifade edilmektedir. Burada 1530'da 750; 1569'da ise 1200 akçe vergi tahakkuk

19 TTD. 199, s. 77.

20 TTD. 557, s. 17.

21 TTD. 478, s. 94-95.

ettiği kayıtlarda gösterilmiştir.²² Bu köydeki zaviyenin Şeyh Hüseyin Zaviyesi ile bir organik bağı var mıdır, bunu şimdilik bilemiyoruz.

6. Seydi Baba Zaviyesi (Şıryan/Şıran-Gümüşhâne)

1569 tarihli vergi defterinde Karahisar-ı şarkî sancağına bağlı gözükten Seydibaba köyü, bu tarihten bir süre sonra Şıryan nahiyesinin Gümüşhâne'ye bağlanması ile ayrı bir sancak içinde kaydedilmiştir. 1530'da ve daha sonraki defterlerde kendi adıyla anılan köyde kurulmuş olan bu zaviye ile ilgili olarak vergi defterinde şu ifadeye yer verilmiştir:

“Vakf-ı zaviye-i Seydi Baba, divânî tımar, meşihat der tasarruf-ı Musa veled-i Hamza, bâ-berât-ı sultânî. Ber müceb-i defter-i atik. Hâliyâ der tasarruf-u Musa veled-i Himmet, bâ-berât-ı sultânî.”²³

Sultan II. Selim döneminde yazılmış vakıf defterindeki bilgiler ile örtüşen bu kayıttan anlaşılmaktadır ki, Seydi Baba 1569'da hayatta değildir. Ancak, “defter-i atik” şeklinde eski deftere gönderme yapan ifade kullanıldığına göre, zaviyenin bu tarihten eski bir dönemde de var olduğu anlaşılmaktadır. Hamza adlı oğlundan muhtemelen torunu Musa, zaviyedâr olarak kaydedilmiştir. 1569'da köyde 23 hâne mevcuttur. 1530'da gelirleri zaviyeye tahsis edilmiş olan köyün yıllık vergi geliri 900 akçe; 1569'da 2000 akçeye yükselmiştir.²⁴ Demek oluyor ki, benzerleri gibi Seydi Baba zaviyesi mensupları da gelirlerini artırmak için çevrede atıl olan alanları ziraata açmışlar ve üretimi artırmışlardır. Osmanlı'nın bu kurumlardan beklediği hususlardan birinin gerçekleştirildiğini bu örnekte açıkça görmek mümkündür.

7. Hasan Ali Bey Zaviyesi (Tercan-ı süflâ Nahiyesi/Edebük Köyü)

Bayburt kasabasında Âhî Emir Ahmet, İspir kasabasında Melik Halil gibi bir uç gâzisi olduğu anlaşılan Hasan Ali Bey de Tercan'da kolonizasyon faaliyetinde bulunurken öyle anlaşılmaktadır ki, derviş gruplarından yararlanmıştı. Tercan-ı süflâ nahiyesinde Tivnik, Hunbar ve Edebük adlı üç köye ait kayıtlarda, bu hayırsever Türk beyinden bahsedilmiştir. Buna göre gayrimüslimlerin meskûn olduğu Tivnik köyünde yaşayan 51 hâne ve 26 yetişkin bekâr erkekten

22 TTD. 387, s. 577; 478, s. 96.

23 TTD.478, s. 98.

24 TTD. 387, s.596/478, s. 98; 557, s. 16.

alınan toplam 15.710 akçe vergi, Hasan Ali Bey Câmii ile yine aynı beyin adını taşıyan zaviyeye gelir olarak kaydedilmiştir. 22 gayrimüslim hâne, dört gayrimüslim yetişkin (mücerret), yedi nefer de Müslüman'ın meskûn olduğu Hunbar köyünden ise bu zaviyeye 10.092 akçelik toplam vergi miktarının malikane kısmı gelir yazılmıştır.

Aynı tarihte bir imam ve üç *zaviyedâr-zâdenin* meskûn olduğu Edebük köyünün 5.740 akçelik vergi gelirleri Hasan Ali Bey Zaviyesi'ne tahsislidir. Ayrıca biri meskûn diğeri boş iki mezranın 5.283 akçe tutan vergileri de bu zaviye ile câmiye vakfedilmiş gözükmetedir.²⁵ Defterlerde zaviye kurucusunun ahfadından kişiler ile bir imam kaydının bulunması, söz konusu zaviye ile câminin bu köyde olma ihtimalini artırmaktadır.

1531-1540 yılları arasında yazımı tamamlanmış olan vakıf defterinde Hasan Ali Bey tarafından kurulan zaviye ile câmiden de bahsedilmektedir. Yukarıdaki bilgiler yaklaşık tekrar edilmekte ve dört köy, bir ekinlik ile çiftliğin bu kurumlara vakfedildiği ifade edilmektedir.²⁶

8. Şeyh Karakoç Zaviyesi (İspir Nahiyesi/Karakoç Köyü)

XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış maliye kayıtlarında yer verilen bu zaviye İspir nahiyesinin Karakoç köyünde tesis edilmiştir. *Evkaf-ı kaza-i İspir el-mezkûr* başlığı altında 12 adet zaviye tespit edilmiştir. Bunlar Melik Halil (iki adet), Derviş Hüseyin, Derviş Kılıç, Derviş Evliya, Şeyh Hayran, Şeyh Abdi, Derviş Âşık (iki adet), Hacı Derviş Köhne, Şehit Osman ve Şeyh Karakoç zaviyeleridir.

1530 tarihinde Karakoç köyünde on hâne ve on dokuz yetişkin bekar erkek (mücerret) yaşamaktadır. Köyde bir kişi de imam kaydedilmiştir. Köyün 1.720 akçelik geliri bu zaviyeye aktarılmıştır. Ayrıca 720 akçe geliri olan bir adet de çiftlik zaviyenin vakfıdır. Öte yandan 1531-1540 yılları arasında yazıldığı bilinen vakıf defterinde, bu zaviye ile ilgili özgün bilgilere rastlanmaktadır. Konuyla ilgili kaydın transkripsiyonunun bir kısmı şöyledir:

“Zaviye-i Şeyh Karakoç, der karye-i Karakoç tâbi-i nahiyeye-i mezbûre. Meşihat der tasarruf Derviş Ahmet veled-i Halil eizze-i evlâd-ı o. bâ-berât-ı sultânî”

Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki, Karakoç köyü, bir Türk dervişi tarafın-

25 TTD. 387, s. 862-863.

26 TTD. 199, s. 99.

dan kurulmuş ve köye de onun adı verilmiştir. XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinde bu zaviyenin şeyhliğine, Şeyh Karakoç ahfadından Halil oğlu Derviş Ahmet adlı kişi bakmakta imiş. Yukarıya tamamını aktarma gereği duymadığımız kaydın devamında Karakoç köyünde meskûn ahalinin durumu hakkında da bilgi verilmektedir. Buna göre söz konusu köyde otuz sekiz vergi mükellefi vardır. Bunlardan yirmi kişisi yetişkin bekar erkek, diğerleri ise hâne sahibi kişilerdir. Köy ahalisinden Seydi Ahmet oğlu Ahmet köyün imamıdır. Derviş Ali, Derviş Halil oğlu Derviş Kemal, kardeşi Kahraman, Dede Ali, onun kardeşi Derviş Sultan ile oğlu Pir Mehmet adlı altı kişi için *zaviyedâr-zâde* imlâsı kullanılarak, bu kişilerin Şeyh Karakoç neslinden oldukları tescil edilmiştir.²⁷

9. Melik Halil Zaviyesi (İspir Nahiyesi/ Merkez)

Giresun yöresi Çepni ileri gelenlerinden Melik Ahmet Bey gibi, emrindeki dervişlere zaviye tesis ederek yörenin İslamlaşmasını sağlamaya çalışan Türk beylerinden birinin de Melik Halil Bey olduğu anlaşılmaktadır²⁸. 1530 tarihinde yazımı tamamlanan vergi defterinde, bahsi geçen bey tarafından İspir nahiyesinde, kendi adıyla iki zaviyenin varlığından haber verilmektedir. Bunlardan biri İspir kasaba merkezinde faaliyet göstermekte olan zaviyedir ki, konuyla ilgili kaydın transkripsiyonu “Zaviye-i Melik Halil, der nefsi-i İspir tâbi-i mezbûr/ Evkaf-ı mezbûre mâlikâne-i karye ve çiftlik ma’a zemin, hâsıl 1534” şeklindedir.²⁹

Açıkça anlaşılmaktadır ki, İspir kasabasında bulunan bu zaviyeye bir köyün mâlikâne gelirleri ile bir çiftlik ve *zemin(yer)* tahsis edilmiştir. Bunlardan elde edilen yıllık gelir miktarı ise 1534 akçe olarak tespit edilmiştir. Yine aynı defterin 854. sayfasında yer alan bir başka kayıta ise bu zaviyenin bir şûbesinin İspir nahiyesine bağlı gayrimüslimlerin meskûn olduğu 15 hânelik Mudur köyünde kurulduğu ve 5250 akçelik vergi gelirinin de bu zaviyeye verildiği anlaşılmaktadır. Aynı köyde iki kişi için *zaviyedâr-zâde* imlâsının kullanılmış olması, köydeki derviş iskânını ve bir çeşit ihtidâ faaliyetini göstermektedir.

27 TTD. 387, s. 857;199, s. 96.

28 Osmanlı döneminde Kürtün Kazası adıyla anılan şimdiki Tirebolu-Görece yöresini kapsayan alanı idare eden Melik Ahmet Bey tarafından Bedrama kalesi alınmış ve yörenin İslamlaşması için, vakıflar tahsis edilerek Mevlânâ Ede Derviş’e bir zâviye kurdurulmuştur. bk. Mehmet Fatsa, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun Kırsalın İdarî ve Sosyal Tarihi*, Giresun Belediyesi Yayınları, Ankara 2005, s. 2001.

29 TTD. 387, s. 856.

Bu tarihten on-on beş yıl sonra yazılmış olan vakıf defterinde konu edilmiş olan bu zaviyeye Midir, Kamerşût köyleri ile Kelcüş köyünde bulunan üç çiftlik, bir bağ ve bir yoncalık gelir kaydedilmiş; Şeyh Hûşgeldi oğlu Derviş Maksut zaviyedâr olarak yazılmıştır. Ayrıca Derviş Ali ve Pir Mehmet adlı iki kişi daha bu zaviyenin gelirlerinin müşterek mutasarrıfı kaydedilmiştir.³⁰

10. Derviş Hüseyin Zaviyesi (İspir Nahiyesi /Muşankas Köyü)

İspir nahiyesi Muşankas mezrasında kurulmuş olan Derviş Hüseyin Zaviyesi'ne, 1530 tarihinde bu mezranın 1440 akçe tutan vergileri gelir kaydedilmiştir. Bu mezra içinde, devrin şartlarına göre 300 dönüm miktarı arazi, yani iki çiftlik, bir de çayır tahsislidir.³¹ Bu tarihten on beş yıl sonra yapılmış vakıf kayıtlarında bahse konu zaviyenin başında Derviş Hasan oğlu Derviş Hüseyin adlı kişinin bulunduğu, ayrıca yukarıda bahsettiğimiz çiftlik ile çayırın, Sultan beratıyla vakfedildiği ifade edilmiştir.³²

11. Derviş Âşık Zaviyesi (İspir Nahiyesi/Eşkense Köyü)

İspir nahiyesi dâhilinde "Derviş Âşık" adıyla kayıtlara girmiş iki zaviye mevcuttur. Bunlardan birincisi Eşkense köyünde faaliyet gösterdiği anlaşılan zaviyedir ki, 1531-1540 tarihleri arasında yazılmış olan vakıf kayıtlarında bu zaviyenin şeyhliğine Derviş Âşık'ın oğlu Derviş Ahmet bakmaktadır. Bu tarihte köyün 360 akçe tutan vergi gelirlerinden başka bir adet çiftlik de bu zaviyenin vakfı kapsamında yazılmıştır.

Derviş Ahmet 1540'da hayatta olduğuna göre babası ve aynı zamanda zaviye kurucusu Derviş Âşık XVI. yüzyılın başlarında yaşamış olmalıdır. 1530'da yazımı tamamlanmış olan Muhasebe Defteri'nde yine aynı köyün vergilerini tasarruf eden ve yine Derviş Âşık adıyla zikredilen ikinci zaviyenin varlığından bahsedilmesi ilginç bir durumdur. Konuyla ilgili kayıt şöyledir:

"Zaviye-i Derviş Âşık der karye-i Eşkense, tâbi-i nahiye-i mezbûre. Meşihat der tasarruf-u Derviş Ahmet veled-i Âşık bâ-berât. /Zaviye-i diğer Derviş Âşık el-mezbûr, der karye-i mezkûre-i meşihat der tasarruf-u Melik Ahmet veled-i Âşık, bâ-berât. Nısf-ı çiftlik der karye-i mezbûre vakf-ı zaviye-i

30 TTD.199, s. 93-94.

31 TTD.387, s. 857.

32 TTD. 199, s. 94.

mezkûre.”³³

Öyle anlaşılmaktadır ki Eşkenez köyünde aynı Türk dervişi tarafından iki zaviye tesis edilmiştir. Köyün ve ilgili çiftliğin gelirleri de yarı yarıya bu zaviyeler arasında paylaşılmıştır. Derviş Âşık'ın oğlu olan Âşık Ahmet'in, kaydın ikinci kısmında *melik* imlâsıyla yazılması, bu şahsın derviş olması yanında beylik, aşiret liderliğinin de bulunduğunu anlatmaktadır.

12. Baba Çağırğan Zaviyesi (Kelkit Nahiyesi/ Şurut / Kabaktepe Köyü)

Bayburt sancağı içinde, hakkında fazla bilgi olmasa da kayda değer zaviyelerden biri de Kelkit nahiyesine bağlı Şurut köyünde kurulmuş olan Çağırğan Zaviyesidir. 1530 tarihinde 20 hâne olduğu tespit edilen Şurût köyünün 303 akçe tutan vergi geliri bu zaviyeye tahsis kılınmıştır.³⁴ Bu tarihten on-on beş yıl sonra yapılmış olan vakıf kayıtlarında bahse konu zaviye hakkında önemli sayılabilecek ayrıntılara yer verilmiştir. Konuyla ilgili kaydın bir kısmı şöyledir:

“Zaviye-i Baba Çağırğan, der karye-i Şurut tâbi-i nahiye-i mezbûre, meşihat der tasarruf-u Şeyh İsmail veled-i Şeyh Han Baba, bâ-berât. / Evkâf-i mezbûre karye-i Şurût el-mezbûr vakf-ı zaviye-i mezbûre ber müceb-i defter-i atık.”

Bu metnin kısaca anlamı şudur: Kelkit nahiyesine bağlı Şurut (Kabaktepe) köyü bütünüyle Baba Çağırğan zaviyesine sultan beratıyla vakfedilmiştir. Bu tarihte köyün toplam geliri 3.103 akçedir. Zaviyenin başında Şeyh Han Baba oğlu Şeyh İsmail bulunmaktadır. Köyün bu durumu 1516 tarihinde yazılmış olan vergi defterinde kaydedildiği şekliyle yeniden tescillenmiştir. Kaydın devamında köyde oturan vergi mükellefleri ile Çağırğan soyundan gelen kişilerin adlarına yer verilmiştir. Baba Çağırğan soyundan gelenlerin tespiti açısından bu isimleri nakletmek yararlı olacaktır. Bunu bir tabloda göstermek mümkündür:

No	Şahsın Adı	Görevi/Konumu	Medeni Durumu
1	Bayram Bey oğlu Derviş Mehmet	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
2	Derviş Ali (onun oğlu)	Reâyâ (çiftçi)	Mücerret (yetişkin bekâr)
3	Derviş Ali (onu kardeşi)	Reâyâ (çiftçi)	Mücerret (yetişkin bekâr)
4	Derviş Ahmet (onun kardeşi)	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)

33 TTD. 387, s. 857; 199, s. 95.

34 TTD. 387, s. 843.

5	Şeyh Ali oğlu Derviş Hacı	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
6	Han Ahmet (onun oğlu)	Reâyâ (çiftçi)	Mücerret (yetişkin bekâr)
7	Ali oğlu Derviş Hacı Mehmet	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
8	Abdullah oğlu Derviş Yusuf	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
9	Ömer oğlu Şah Ali	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
10	Abdullah oğlu Derviş Memi (?)	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
11	Saruhan oğlu Derviş Şahkulu	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
12	Mahmut oğlu Derviş Pirkan	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
13	İbrahim oğlu Abdal Kasım	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
14	Şah Ali oğlu Abdal Yar Ali	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
15	Yar Ahmet oğlu Abdal Hüseyin	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
16	İsa oğlu Mehmet	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
17	Pir Veli oğlu Pirî	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
18	Pir Veli oğlu Koçeri	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
19	Koçeri oğlu Abdal	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
20	Ahmet oğlu Derviş Arus(?)	Reâyâ (çiftçi)	Mücerret (yetişkin bekâr)
21	Ahmet oğlu Derviş Sayan	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
22	Ahmet oğlu Derviş İsâ	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
23	Yusuf oğlu Derviş Hüdâverdi	Reâyâ (çiftçi)	Mücerret (yetişkin bekâr)
24	Abdal Âğca	Reâyâ (çiftçi)	Mücerret (yetişkin bekâr)
25	Abdullah oğlu Derviş Mustafa	Reâyâ (çiftçi)	Hâne sahibi (evli)
26	Şeyh İsmail oğlu Saru Baba	Zaviyedâr-zâde	-
27	Şeyh Zor	Zaviyedâr-zâde	Hâne sahibi (evli)
28	Yakup (onun kardeşi)	Zaviyedâr-zâde	Mücerret (yetişkin bekâr)
29	Hacı Baba (onun kardeşi)	Zaviyedâr-zâde	Hâne sahibi (evli)
30	Şeyh İsmail kardeşi Gavraz Baba	Zaviyedâr-zâde	-
31	Şeyh Yusuf (onun kardeşi)	Zaviyedâr-zâde	-
32	Şeyh Bayar(?/ onun kardeşi)	Zaviyedâr-zâde	Mücerret (yetişkin bekâr)
33	Ömer (onun kardeşi)	Zaviyedâr-zâde	Mücerret (yetişkin bekâr)
34	Ahmet Han oğlu Mehmet	Zaviyedâr-zâde	Hâne sahibi (evli)
35	Sultan Mahmut (onun kardeşi)	Zaviyedâr-zâde	Mücerret (yetişkin bekâr)

Görüldüğü gibi köyde otuz beş nefer kaydedilmiştir. Bunlardan on kişisi yetişkin bekâr erkek, kalanı hâne sahibi evlilerdir. Yirmi beş kişi vergi mükellefi çiftçi, kalan on kişi ise zaviye kurucusu şeyh efendi ahfadındandır. Baba Çağırğan ahfadından olmadıkları halde diğer kişilerin de *pir*, *abdal*, *derviş* gibi ön isimlere sahip olması bu köyün bir derviş topluluğu tarafından kurulduğunu ve kaydın yapıldığı tarih itibarıyla de bu kişilerin tasarrufu altında olduğunu bize göstermektedir.

Kovans nahiyesine bağlı halkı Hıristiyan olan Güvercinlik köyünün 1.200 akçe; yine Hıristiyanların meskûn olduğu Hor-i süflâ (Gökdere) köyünün 2250 akçe vergi geliri bu zaviyeye vakfedilmiştir. Ayrıca her ne kadar Çağırğan ismi bir şahıs adı olarak defterde görünse de, bu ismin Alucra'nın Zûn (Boyluca) ve Zıhar (Çakmak) köylerini de iskân edinen bir Türk aşireti olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan Bayburt livasına bağlı Koğans nahiyesi Selekli köyünde de Baba Çağırğan adıyla bir zaviyenin varlığından haber verilmektedir³⁵.

Gümüşhane kapsamında kurulan tekkeye izafeten Tekke adıyla anılan köyde metfun olan Baba Çağırğan türbesinin konumuz ile ilişkisini şimdilik kesinleştiremedik. Buradaki türbe 1582 tarihlidir. Bu durum Baba Çağırğan'ın vefat tarihi hakkında belki bir fikir verebilir. Taştan kare planlı bir yapı olan türbe, kubbeli ve dıştan piramit külahla gizlenmiştir (Uslu, 1990, s. 151).

13. Selçukşah Hatun ve Şah Hatun Zaviyeleri (Kelkit Nahiyesi / Balahori-Haneke Köyü)

1530 tarihli Muhasebe Defterinde Selçukşah Hatun'un, Akkoyunlu hükümdarı ve Fâtih'in rakibi Uzun Hasan'ın eşi olduğu ifade edilmektedir. Buna göre Balahori köyünde faal olan bu zaviye Akkoyunluların bölgeye hâkimiyeti sırasında, en azından 1473'den önce kurulmuş olmalıdır. Bu tarihte çevrede yapılan vakıf kayıtlarında hakkında önemli ayrıntılara yer verilmektedir. Buna göre söz konusu vakıfla ilgili şu ifadelere yer verilmiştir:

"Zaviye-i Selçukşah Hatun, valide-i Yakup Bey veled-i Uzun Hasan Bey, der karye-i Haset Balahor, tâb-i nâhiye-i mezbûre, meşihat der tasarrufân-ı Derviş Çırak ve Derviş Pir Ahmet veledân-ı Derviş Mehmet ve Derviş Ahmet veled-i Derviş İbâdullah(?)."

Bu kısa kayıt bize önemli ipuçları temin etmektedir. Açıkça anlaşılmaktadır ki Uzun Hasan Bey'in oğlu Yakup Bey'in annesi Selçukşah Hatun, kendisine veraset hakkı olarak kalan Haset Balahor köyünün gelirlerini bir zaviyeye tahsis etmiştir. Tahsisin yapıldığı tarihte kurucu şeyhin kim olduğu ifade edilmemiştir. Ancak Derviş Mehmet oğlu Derviş Çırak ile Pir Ahmet adlı kişilerin 1530/40 yılında zaviyedâr oldukları haber verilmektedir. Bu durumda hayatta olmayan Derviş Mehmet, büyük ihtimal zaviyenin kurucusudur. Şimdi ise ahfadından kişilerce köyün 4050 akçelik vergi geliri tasarruf edilmekte ve buna

35 BOA, TTD. 199, s. 91; 1530/40'da söz konusu zaviyenin şeyhi Derviş Şah Hüseyin adlı bir kişidir.

karşılık zaviyedeki hizmetlerini sürdürmektedir. Ayrıca köyde bulunan bir çiftlik ve bir zemin de zaviyeye gelir yazılmıştır.³⁶

Ayrıca Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in kız kardeşi **Şah Hatun** tarafından aynı nahiye kapsamında Haneke ve ismini tam okuyamadığımız (İskeçe olabilir) köylerinde de birer zaviye tesis edilmiştir. Buna göre Haneke köyde bulunan iki ayrı çiftlik ile köyün vergi gelirleri toplamı akçe olarak bu zaviyeye gelir kaydedilmiştir. 1530/40'da zaviyenin şeyhliğine Derviş Seydi Ahmet oğlu Derviş Hasan ile Derviş Mustafa oğlu Derviş Karaca ve Derviş Emrullah; İskeçe (?) köyünde kurulan zaviye şeyhliğine ise Derviş Ahmet oğlu Derviş Mustafa adlı kişilerin baktığı ifade edilmektedir. Yine Karayönlük Osman Bey tarafından Şeyh **Nasrullah Şirvânî** zaviyesine de, geliri 900 akçe olan Pökse köyü vakıf olarak yazılmış; Osmanlı idâresi de bu tasarrufa müdahale etmeden kabul etmiştir. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde zaviyenin başında Nasrullah Şirvânî evladından Fazlullah ve Mehmet adlı iki kişi bulunmakta imiş.³⁷

14. Hoca Yakut Hankâhı (Bayburt Kasabası)

İlhanlı hükümdarı Sultan Olcaytu (1304-1316) zamanında, şehirde Hoca Yakut adına bir medrese, bir de hankâh (tekke) tesis edilmiştir. Buna göre medresenin vakfını Hart ve Kopuz köylerinin ½, Hinzeverek ve Çömürge köylerinin ¼, Pükey ve Everek köylerinin 1/3 mâlikâne hisseleri teşkil etmekteydi. Vakfın geliri 1530'da 7.056 akçe olarak tespit edilmiştir. Bu miktarın bir kısmı talebelelerin iâşesi, bir kısmı ise müteveli için ayrılmıştır.

Tekkenin giderleri için 1530'da Aşağı Kırzı köyünün ½ hububat hissesinden oluşan 1.326 akçelik miktar tahsis edilmiş gözükmektedir. Ayrıca Kopuz köyünden bir adet çiftliğin de bu zaviyeye ayrıldığı anlaşılmaktadır. 1326 akçelik gelirin yevmî bir akçesi zaviye şeyhliğine, yevmî bir akçesi tevliyet ve geri kalanı ise imâret (yiyecek) giderleri için ayrılmış gözükmektedir.³⁸

15. Diğer Zaviyeler

Hakkında detaylı bilgi edinemediğimiz için ayrı bir başlık altında zikretmeyi

36 TTD. 387, s. 840;199, s. 85.

37 TTD. 387, s. 844; 199, s. 86-87, 90.

38 TTD. 199, s. 67.

uygun gördüğümüz zaviyelerden biri de **Hacı Derviş Köhne** şeklinde defterlerde anılan zaviyedir. 1530'da 720 akçelik vergi geliri olan Karar köyü bu kurumun vakfı olarak kaydedilmiştir. Bu tarihten yaklaşık on-on beş yıl sonra yapılmış olan vakıf kayıtlarında da anılan bu zaviyenin şeyhliğine Mahmut Şeyh oğlu Derviş Yusuf adlı kişinin baktığı ifade edilmiştir.³⁹ Öte yandan Bayburt yöresinde dinî ve kültürel iz bırakan başka bir Türk Beyi ise **Seydi Ahmet Bey** adlı kişidir. Bayburt kazasına bağlı Hamza-viran köyünde bir çiftlik ile Hireverti (Kıratlı) köyünün vergileri bu zaviyenin mülküdür.⁴⁰

Öte yandan İspir nahiyesine bağlı Otbükü (veya Ortuği) şeklinde okunabilecek bir köyde faal olduğu anlaşılan **Derviş Evliya** Zaviyesi'nden de söz edilmiştir. Bundan başka vergi defterlerinde hakkında fazla bilgi bulunmayan **Gökçe Şeyh** 220 akçe geliri olan Kelbulas köyünü; **Seyyid Yakup** dokuz haneli 1.540 akçe geliri olan Köknus köyü ile 320 akçe geliri olan Cancul-u Ulya köylerini tasarruf etmektedir. Yine **Şeyh Hasan** Bayburt kazasına bağlı 540 akçe geliri olan Tünmecik köyünü; **Seydi Yakup** Çençül ve Güdgüne (Çığdemlik) köylerini tasarruf etmektedirler.

Bayburt kasabası içinde **Sultan Fakra/Fakih Zaviyesi** kayda değer niteliktedir. 1530 yılında tamamı Hıristiyan 14 haneli Ahasunk köyünün mâlikâne ve bir değirmen gelirleri ile Dacirek köyünün 1/3 hububat hissesi bu zaviye vakfedilmiştir. Bu tarihte zaviyenin toplam geliri 2.221 akçedir. Bu miktarın günlük 3 akçesi zaviyedeki şeyh efendiye, günlük 6 akçesi Kur'an okuyan hafızlara; kalan 961 akçesi ise senelik imâret hizmetlerinin karşılanmasına ayrılmıştır. Yine Bayburt kasaba merkezinin Müslümanlaşmasına katkı sağlayan bir başka kurum olarak **Seyyid Salih** Zaviyesi de zikredilebilir. Nitekim 1530 yılı itibarıyla Bayburt kasabasında altı adet dükkânın kirası ile Zağzik ve Abras köylerinin hububat gelirinin ½ hissesinden oluşan 4.110 akçelik gelir, zaviyeye tahsis edilmekle, bu kurumun önemi ortaya konmuştur.⁴¹

Aynı defterde **Hacı Bey** Câmî ve zaviyesine de yer verilmektedir. Buna göre Sinor köyünde ibadete açık tutulan câmide Mevlânâ İbrahim oğlu Mustafa hatib-i câmî, Şeyh İlyas oğlu Mevlânâ Hasır imam, Mehmet oğlu Mevlânâ Ahmet müezzin imlâsıyla anılırken; aynı köyde meskûn Şeyh Himmetullah, Lutfullah, İsmail adlı kişiler hafız-ı kelim, İsa ve Budak adlı iki kişi de câmide görevli (mülâzım) kaydedilmiştir. Söz konusu zaviyede ise bu tarihte Şeyh

39 TTD 387, s. 857; 199, s. 96.

40 TTD. 387, s.835; 199, s. 94.

41 TTD. 199, s. 67.

Mehmet oğlu Himmetullah sultan beratıyla zaviyedâr, Mehmet oğlu Mevlânâ İshak ise yine sultan beratıyla muallim kaydedilmiştir. Bu durumda 1530-1540 arasında yaklaşık olarak 800 kişilik bir nüfus potansiyeline sahip olan Sinor köyünde merkezi bir câmi, bir medrese ve Cünceği köyünde ise Hacı Bey adıyla bir de zaviye tesis edilmiştir. Bunlardan Cünceği köyünden 360, Sinor köyünden 15.513 akçe ve yine bu köydeki bir çiftlikten 360 akçe olmak üzere toplam 15.585 akçe gelir bu külliyyeye vakfedilmiş gözükmektedir.⁴²

Öte yandan vergi ve vakıf defterinde hakkında fazla bilgi bulamadığımız ve Bayburt kasabasında faaliyette olan **Şehit Osman** Zaviyesi Püşevirek köyünden 2294 akçe tasarruf etmektedir. Kelkit nahiyesine bağlı Karur köyünde tesis edilmiş olan **Şeyh Emin** Zaviyesine de yer verilmektedir. Buna göre 1530/40'da Karur köyünde toplam on bir nefer içinden iki kişi için zaviyedâr-zâde imlâsı kullanılmıştır. Bu zaviyenin şeyhliğini Yar Ahmet Şeyh oğlu Derviş Çelebi'nin yürüttüğü ve köyün 2539 akçe tutan vergi gelirleri ile bir çiftliğin zaviye tasarrufunda olduğu ifade edilmiştir.⁴³

Bayburt kasabasına yakın bir tepe üzerinde bulunan Şehit Osman türbesi ve yanındaki diğer türbe hakkında bilgi veren kaynaklarda, bu iki eserin Saltukloğulları komutanlarından Mengüçük Gazi'nin kardeşi Osman Gazi ve kız kardeşine ait olduğunu ve miladi 1200'lü yıllarda inşa edildiğini nakledilmektedir.⁴⁴ Bu durumda söz konusu zaviye, şayet Osman Gazi'nin himayesinde kurulmuş ise, kuruluş tarihi de 1200 yılından daha önceki bir tarihe, ilk beylikler dönemine kadar inmektedir.

16. Sonuç ve Değerlendirme

Çoruh ve Kelkit vâdisinde kurulmuş olan Gümüşhane ve Bayburt yöresi zaviyelerinin, Karadeniz Bölgesi'nde örneklerine sıkça rastladığımız *kolonizatör sûfi* unsurlardan oldukları, kendi adlarına köyler, kasabalar kurdukları çeşitli kayıtlardan açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim Tercan nahiyesinde Alibaba, Kelkit nahiyesinde Dayışih, Şeyran nahiyesinde Seydibaba ve Bayburt kazasına bağlı Yakupabdal köyleri buna örnek olarak gösterilebilir. Bu ve benzeri çoğu köyün,

42 TTD. 199, s. 79-80.

43 TTD. 387, s. 841, 843;199, s. 85.

44 Karakoyunlu, 1990, s.115. Evliya Çelebi, Şehit Osman Gâzi türbesi için, "şehir içindeki câmi arkasında göğe uzanmış, yarım saatlik bir kaya üzerinde Şehit Osman Gâzi Baba gömülüdür. Bir kagir tuğla bina olup kubbesi vardır. Ortasında bir de büyük karlık vardır" tespitine yer vermektedir. bk. E. Çelebi, *age*, c. 2, s. 648

mezranın 5-10 kişilik derviş grupları tarafından kurulmuş olması, buraların tarımsal üretime açılması veya umumî yollar üzerinde imâret, güvenlik ve bayındırlık hizmetlerinin bu zaviyeler tarafından icra edilmesi devrin şartlarına özgü tipik bir durumdur. Bahsini ettiğimiz dervişler, sadece kırsalın kolonizasyonu ile meşgul olmamış, kasabaların oluşumunda da aktif rol almışlardır. Nitekim Bayburt kasabası içinde yer alan Âhi Emir Ahmet Zengânî ve Hoca Yakut bu konuda seçilebilecek iki örnektir.

Burada incelemeye çalıştığımız zaviyelerin tasavvufta hangi ekole bağlı olduğunu ayrı ayrı tespit etmek mümkün olmamaktadır. Bazı araştırmalarda Karadeniz Bölgesi'nde faaliyet göstermiş olan Türk zaviyelerinin Alevî-Bektaşî geleneğine bağlı olduğu iddiasına yer verilir. Ancak bu iddialar mevsuk olmayıp, daha çok Gümüşhane Kürtün ilçesine bağlı Taşlıca, Eskiköy, Yunusefendi ve Ballar köylerinde meskûn halkın sözlü menkıbevî anlatımına dayandırılmış bir alan araştırmasından ibarettir. Bu araştırmaya konu edilen ve aslı köy halkı elinde bulunan iki Osmanlıca belgenin tarihi de 1526 olarak tespit edilmiştir. Bu belgelerde Alevî-Bektaşî geleneğine bağlı Güvenç Abdal (Güvende Şeyh) Ocağında söz edilmiş ve Karadeniz Bölgesi'ne yerleşen Çepnilerin bu ocağa bağlı olduğu genel yargısı çıkarılmıştır⁴⁵. Oysa bize göre söz konusu üç köyde etkinliği görülmüş bir Alevî-Bektaşî ocağının durumuna bakarak bölgenin tamamını Alevî-Bektaşî kökene nispet edilmesi, bilimsel konseptte uygun olmayan bir yaklaşımdır. Elbette bölgede bahsi geçen unsurların izine rastlamak mümkündür. Ama bir genelleme yaparak kesin yargı oluşturmak doğru değildir.

Bayburt kasabasında etkin olan Âhi Emir Ahmet Zengânî gibi diğer zaviyelerin de Sünnî öğretiyeye bağlı kurumlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu bahse konu zaviyelerin bir mescit veya câmi ile birlikte anılmalarından ve zaviyedâr kişilerin ahî ön adıyla tesmiye olunmalarından, hatta Sünnî öğretinin temel kurumu olan medreselerin bu kurumlarla iç içe oluşundan anlamak mümkündür. Ayrıca Kanunî döneminde hazırlanmış vakıf defterinde Bayburt yöresinde yaşanan Kızılbaş Fetretî'nden bahsedilmiş olması da ⁴⁶ bu konuda bir fikir vermektedir. Ancak bazı zaviyedârların şahkulu imlâsıyla yazılmış olmaları, bölgede Safavî tarikatının da etkili olduğuna bir işaret olarak görüle-

45 Bk. Alemdar Yalçın-Hacı Yılmaz, Başak Uysal-Güzzade Dikercioğlu, "Karadeniz Çepnileri", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara 2005, sayı: 35, s. 9-27, 29-57. 1515-1530 yılları arasında yapılan kayıtlarda Kürtün yöresi Trabzon Sancağına bağlıdır. Ancak Trabzon ve hatta Gümüşhane-Bayburt sancağı dâhilinde Güvenç Abdal diye bir zaviye veya derviş kaydına yer verilmemiştir. bk. TTD. 387, s. 718-762.

46 TTD. 199, s. 59.

bilir.⁴⁷ Şunu da ilave etmek gerekir ki, o günkü anlayışa göre Şii-Sünnî ayırımı daha çok siyasî bir anlam ifade etmektedir. O nedenle gerek Bektaşî/Şii, gerek Sünnî/Âhî ekolünden gelmiş olsun kullanılan kavramlar ve kulluk niyeti ile icra edilen dinî ritüeller arasında benzerlikler, hatta aynîlikler söz konusu olmalıdır.

Bölgede faaliyet göstermiş olan bu zaviyelerin ilgi çeken yanlarından biri de ya bizzat kurucu şeyh efendilerin kendilerinin, ya da tesis edicilerin bey, melik emir ve şah gibi liderlik ifade eden unvanlar ile anılmış olmalarıdır. Bayburt merkezde Emir Ahmet, İspir nahiyesinde Melik Halil, Bayburt Sinor köyünde Hacı Bey, Tercan nahiyesinde Hasan Ali Bey, Kelkit nahiyesinde Selçukşah Hatun ve Şah Hatun zaviyeleri gibi. Öyle anlaşılmaktadır ki, bölgeye gelen ilk Türk kabilelerinin liderlerinin bir kısmı sûfi zümresine mensuptur. Böyle olmayanlar da derviş grupları ile işbirliği yaparak fetih ve iskân faaliyetini yürütmektedirler. Nitekim Kelkit nahiyesinde Balahori köyünde Uzun Hasan'ın eşi, yani şehzâde Yakup Bey'in annesi Selçukşah Hatun ile Haneke köyünde Uzun Hasan'ın hemşiresi (kız kardeşi) Şah Hatun birer zaviye tesis etmiş gözükmektedir. Ayrıca Bayburt içinde kurulan mahallelerden biri Bayındır (Akkoyunlu) boyundan Ferruhsad Bey adıyla anılmaktadır.⁴⁸ Bu durum bize Akkoyunluların bölgenin Türkleşmesi/ İslamlaşmasında uyguladıkları yöntemler konusunda önemli bir fikir sunmaktadır. Osmanlı devlet idaresine girildikten sonra da vâli ve sair devlet adamlarının bu derviş grupları ile dayanışması devam etmiş gözükmektedir.

1530 Tarihinde Varlığı Tespit Edilmiş Zaviyeler ve Gelir Durumları

No	Zaviyenin Adı /1530-1540'da Zaviyedârı	Kurulduğu Yer	Nahiyesi	Geliri
1	Âhi Emir Ahmet Zengânî / Âhî Mehmet	Merkez (Nefs)	Bayburt Kazası	6868
2	Baba Çağırğan Zaviyesi/ Şeyh Han Baba oğlu Ş.İsmail	Şurût Köyü	Kelkit Nahiyesi	303
3	Derviş Hüseyin Zaviyesi / Derviş Şerhân (?)	Muşankas Köyü	İspir Nahiyesi	1440
4	Melik Halil Zaviyesi/Ş. Hûşgeldi oğlu Derviş Maksut	Merkez (Nefs)	İspir Nahiyesi	2855

47 TTD. 199, s. 101.

48 BOA,TTD. 387, s. 820-821, 824,826-827,837-838,844

5	Derviş Kılıç Zaviyesi /Satılmış oğlu Derviş Mehmet	Hontus Köyü	İspir Nahiyesi	320
6	Derviş Evliya Zaviyesi / Evliya oğlu Derviş Mehmet	Ortuği Köyü	İspir Nahiyesi	720
7	Derviş Pirvende Zaviyesi / Derviş Kara Abdullah	Zırnık Köyü	Bayburt Kazası	220
8	Derviş Yakup Zaviyesi/Drvş Yakup oğlu Derviş Ahmet	Şınşlı Köyü	Tercan-ı Ulya	720
9	Derviş Aşık Zaviyesi / Aşık oğlu Derviş Ahmet	Eşkense Köyü	İspir Nahiyesi	360
10	Derviş Aşık-ı Diğer Zaviyesi / Aşık oğlu Melik Ahmet	Eşenkes Köyü	İspir Nahiyesi	360
11	Hacı Bey Zaviyesi / Şeyh Mehmet oğlu Himmetullah	Sinor -Cünceği Köyü	Bayburt Kazası	15.585
12	Hacı Derviş Zaviyesi/ Şeyh Mahmut oğlu Derviş Yusuf	Karor Köyü	İspir Nahiyesi	720
13	Hasan Ali Bey Zaviyesi / -	Hunbar/Edebük Köyü	Tercan Nahiyesi	10092
14	Hasan Şeyh Zaviyesi / Mihmat oğlu Derviş Hasan	Bizgili Köyü	Kelkit Nahiyesi	720
15	Haydarî-hâne Zaviyesi /Seyyid Hüseyin	Merekez (Nefs)	Bayburt Kazası	3743
16	Hoca Yakut Hanıkâhı/Tekke / Mevlânâ Yakup	Merkez (Nefs)	Bayburt Kazası	1326
17	İshak Şeyh Zaviyesi /Durak Şeyh oğlu Derviş Hasan	Hınzori Köyü	Kelkit nh	720
18	İsâ Şeyh Zaviyesi / Derviş İbrahim	Zirvans Köyü	Terçeme Nahiyesi	720
19	Şeyh Hüseyin Zaviyesi / -	Norgahak Köyü	İspir Nahiyesi	1440
20	Selçukşah Hatun Zaviyesi / Derviş Ahmet-Derviş Çırak	Balahori Köyü	Kelkit Nahiyesi	4050
21	Seydi Ahmet Bey Zaviyesi / -	Hamzaviran Köyü	Bayburt Kazası	320
22	Seydi Ali Baba Zaviyesi /Derviş Bayram (?)	Alibaba Köyü	Tercan Nahiyesi	320
23	Seyyid Salih Zaviyesi / Seyyid İbrahim	Merkez (Nefs)	Bayburt Kazası	4110
24	Seyyid Yakup Zaviyesi / İbrahim Şeyh	Çancul Köyü	Bayburt Kazası	320
25	Sultan Fakra Zaviyesi / Şeyh Ahmet-Şeyh Mehmet	Merkez (Nefs)	Bayburt Kazası	2221
26	Şaban Şeyh Zaviyesi / Mehmet oğlu Derviş Ahmet	Boğacık Köyü	Kelkit Nahiyesi	720

27	Şah Hatun Zaviyesi / Seydi Ahmet oğlu Derviş Hasan	Hânege Köyü	Kelkit Nahiyesi	2160
28	Şehit Osman Zaviyesi/ Derviş Cafer-Mevlânâ Abdullah	Pühevirek Köyü	Bayburt Kazası	2294
29	Şeyh Hasan Zaviyesi / Şeyh Hasan oğlu Derviş Şaban	Tünmecik Köyü	Bayburt Kazası	540
30	Şeyh İslam Zaviyesi / Derviş Hüseyin-Derviş Yakup	Hozpirik Köyü	Kelkit Nahiyesi	720
31	Şeyh Karakoç Zaviyesi /Halil oğlu Derviş Ahmet	Karakoç Köyü	İspir Nahiyesi	1720
32	Dayı Şeyh Zv / Derviş Hasan oğlu Han Ahmet	Dayı Köyü	Kelkit Nahiyesi	8034
33	Şeyh Mehmet Zaviyesi / Mehmet Şeyh oğlu Derviş Ali	Çihpanos Köyü	Bayburt Kazası	720
34	Şeyh Nasrullah Şirvânî Zaviyesi / Fazlullah-Mehmet	Pökse Köyü	Kelkit	900
35	Şeyh Osman Zaviyesi /Himmet oğlu Derviş Oruç	Sökmen Köyü	Kelkit nh	720
36	Şeyh Ümmet Zaviyesi / -	Karur Köyü	Kelkit Nahiyesi	540
37	Şeyh Yakup Zaviyesi / Şeyh Yakup oğlu Pir Veli	Hallac Yakup Köyü	Kelkit Nahiyesi	720
38	Yakup Abdal Zaviyesi / Derviş Hüseyin-Derviş Murat	Y.abdal- Armutlu	Bayburt Kazası	1260
39	Yenice Sevindik Zaviyesi/Derviş Hasan-İbrahim	Y.Sevindik Köyü	Kelkit Nahiyesi	720
40	Seyyid Yakup Zaviyesi / Derviş Halil	Köknus-Cancul Köyü	Bayburt Kazası	1952
41	Şeyh Hayran Zaviyesi / Şeyh Hayran	Merkez kasaba.	Bayburt Kazası	217
42	Şeyh Hüseyin Zaviyesi / -	Kartam Köyü	Şeyran nh	1060
43	Gökçe Şeyh Zaviyesi /Şeyh Veli	Gelbulas Köyü	Bayburt Kazası	220
44	Abdülvahhab Gâzi /Şeyh Mehmet oğlu Abdurezak	Tutizâr (Duduzar)	Bayburt Kazası	1324
45	Şeyh Emin / Yar Ahmet Şeyh oğlu Derviş Çelebi	Karur Köyü	Kelkit	2539

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu Tahrir Defterleri, No: 387, s. 577, 596, 826, 830, 832, 834-836, 840, 843, 857-858, 862-863
- BOA, TTD. 478, s. 94,96, 98
- BOA, T TD, No:199, s. 55,59, 60-62, 66-67.69.77, 85-87,94-96,99
- BOA, TTD. 557, s. 16, 17
- Bursalı Mehmet Tahir Efendi, (1975), Osmanlı Müellifleri, C. 1-5, İstanbul
- Evliya Çelebi, Seyehatnâme, (1993), C. 1-10, Sadeleştiren: T.Temelkuran, Üçdal-Belde Neşriyat, İstanbul.
- Fatsa, Mehmet, (2005), XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun Kırsalının İdârî ve Sosyal Tarihi, Giresun Belediyesi Yayınları, Ankara.
- Miroğlu, İsmet, (1975), *Bayburt Sancağı*, Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul.
- , "Bayburt", (1988), DİA, C. 5, s. 227
- Karakoyunlu, Sadri, (1990), Bayburt Tarihi, Ankara, s. 117
- Tuncel, Metin; "*Gümüşhâne*", 1988, Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) C. 14, s. 273-275
- İbni Battuta, Tuhfetü'n-Nüzzar fi Garâibü'l-Emsâr ve'l-Acâibü'l Esfar (Büyük Dünya Seyahatnâmesi), çevr. Mümin Çevik, İstanbul 2005, s. 215
- Uslu, Gülyüz Uslu, (1990), "*Eski Gümüşhane ve Tarihi Durumu*", Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu, Haziran 1990, Ankara, s. 151